

POSTAVIMO OTROKOVE PRAVICE V SREDIŠČE SLOVENSKE POLITIKE

PREDLOGI ZA POLITIČNE STRANKE

I. SPLOŠNI IZVEDBENI UKREPI

1. KONSOLIDIRANA ZAKONODAJA O OTROKOVIH PRAVICAH

Slovenija nima konsolidirane zakonodaje o otrocih in njihovem pravnem položaju, ki bi določbe, ki zadevajo otroke, na pregleden način uredila v nacionalni zakonodaji. Otrokove pravice in z njimi povezani ključni pravni instituti so močno razpršeni po številnih zakonih.

Predlagamo, da država sprejme konsolidirano zakonodajo (npr. Zakon o otrokovih pravicah), ki bi omogočala večjo seznanjenost s pravicami in obveznostmi vseh deležnikov. To bi omogočilo bistveno učinkovitejše uresničevanje in pravno varstvo otrokovih pravic, pa tudi spremljanje stopnje njihovega uresničevanja.

Predlagamo, da država vzpostavi informacijsko točko za otroke in starše, kjer se lahko seznani o svojih pravicah.

2. PODATKOVNA BAZA

Leta 2004 je bila v sklopu Inštituta RS za socialno varstvo (IRSSV) ustanovljena Otroška opazovalnica s ciljem preučevanja položaja in kakovosti življenja otrok v Sloveniji. Pomemben del nalog Otroške opazovalnice je bil spremljanje položaja in blaginje otrok v Sloveniji, med katere sodi tudi spletna baza podatkov o otrocih, ki naj bi združevala številne podatke različnih področij življenja otrok. IRSSV je razvil indeks blaginje otrok (IBO) in Regionalni indeks blaginje otrok (RIBO), s ciljem spremljanja položaja otrok in kakovosti njihovega življenja (primerjava z drugimi evropskimi državami). Podatki so zbrani iz različnih mednarodnih baz podatkov (sekundarni viri) in se zato pripravljajo z zamikom, tudi do štirih let. Niso zadostno razčlenjeni glede na vsa področja, ki jih zajema konvencija, zlasti glede otrok, ki pripadajo manjšinskim skupnostim, vključno z romskimi otroki, otroki z invalidnostmi, otroki migrantov, beguncev in prosilcev za azil. Podatkovna baza (z več let starimi podatki) tako ni uporabna pri oblikovanju politik in ukrepov na področju blaginje otrok in udejanjanja otrokovih pravic.

Predlagamo, da država posodobi obstoječe podatkovne baze, celovito zbirko podatkov o otrocih in področjih, vezanih na družinsko problematiko. Na osnovi aktualiziranih kazalnikov bo mogoče analizirati, oblikovati politike (zdravje, revščina, izobraževanje, prosti čas, nasilje,...) in ocenjevati napredek pri dvigu blaginje otrok in uveljavljanju otrokovih pravic. Podatki bi morali biti razčlenjeni po starosti, spolu, družbenoekonomskem ozadju in migrantskem statusu.

3. SAMOSTOJNO SPREMLJANJE IN NADZOR – VARUH OTROKOVIH PRAVIC

V Sloveniji še vedno niso udejanjena mnoga priporočila mednarodnih organizacij (OZN, Svet Evrope, EU), na katera že leta opozarjamo nevladne organizacije. V Sloveniji tudi nismo razvili učinkovitih in otrokom poznanih ter prijaznih pritožbenih poti. Varuh človekovih pravic ne prejema pobud za obravnavo ali pritožb neposredno od otrok ali mladostnikov. Med predlogi za preprečevanje in odpravo kršitev otrokovih pravic smo nevladne organizacije že večkrat izpostavile nujnost ustanovitve instituta Varuha otrokovih pravic (sorodno institucijo imajo na Hrvaškem že od leta 2003). Pobuda je bila oblikovana in posredovana v Državni zbor večkrat (prvič kmalu po osamosvojitvi), vendar ni doživela uresničitve. Le pri Varuhu človekovih pravic je bil oblikovan poseben oddelek za otrokove pravice, ki ga danes vodi namestnik, ki je pristojen tudi za druga področja delovanja institucije. Varuh je sicer razvil in dobro uveljavil projekt Zagovornik otrok, ki je dobil mesto tudi v Zakonu o varuhu človekovih pravic. Vendar ugotavljamo, da sedanja organiziranost na področju nadzornih mehanizmov ni zadostna.

Predlagamo, da država oblikuje samostojno, avtonomno institucijo Varuha otrokovih pravic, in sicer s posebnim zakonom, v katerem naj se opredeli, da bo varuh glas posameznih otrok in otrok kot družbene skupine, torej ambasador otrok. Dostopen naj bi bil na otrokom prijazen način. Imel naj bi pristojnost vlaganja zakonodajnih predlogov ter sodelovanja pri razpravah v zakonodajnem postopku in pri tem zagovarjal otrokove koristi. Imel naj bi preiskovalno funkcijo in pravico pridobiti informacije in pojasnila o dejstvih glede zatrjevanje kršitve otrokovih pravic od kateregakoli organa javne oblasti in pravnih oseb v zasebnem sektorju. Imel naj bi pravico oblikovati oceno o domnevnih kršitvah, predlagati način odprave kršitve ter predlagati postopke zoper uslužbenice organov, ki so nepravilno ravnali. Oblikoval naj bi priporočila organom javnih oblasti ter vplival na politiko glede otrok in družine. Sodeloval naj bi z vsemi institucijami, ki s svojo dejavnostjo ali postopki odločajo o otrokovih pravicah ter ozaveščal družbo o pomembnosti otrokovih pravic in njihovih kršitev, promoviral Konvencijo o otrokovih pravicah ter druge mednarodne standarde zaščite otrokovih pravic.

4. FINANCIRANJE MREŽE NEVLADNIH ORGANIZACIJ ZA OTROKOVE PRAVICE

Mreža nevladnih organizacij za otrokove pravice nima finančne podpore države, kljub temu, da Zakon o nevladnih organizacijah določa, da mora resorno ministrstvo financirati vsebinske mreže. Prav tako ni zagotovljenega podpornega okolja za nevladne organizacije, da se lahko vključujejo v procese oblikovanja sistemskih rešitev ter spremljanja in poročanja o uresničevanju otrokovih pravic v Sloveniji in na mednarodni ravni. To oži njihov obseg delovanja in omejuje možnosti dolgoročnega načrtovanja.

Predlagamo, da država uredi sistemsko financiranje krepitve kapacitet in programov nevladnih organizacij za zagovorništvo otrokovih pravic, sistematično vključitev civilne družbe v načrtovanje, uresničevanje, nadziranje in ocenjevanje politik, načrtov in programov, ki se nanašajo na pravice otrok, ter uredi sofinanciranje mreže nevladnih organizacij s področja otrokovih pravic.

5. IZOBRAŽEVANJE VSEH, KI DELAJO Z ALI ZA OTROKE

Opažamo, da imajo strokovnjaki z različnih področij, ki pri svojem delu prihajajo v stik z otroki, pomanjkljiva znanja bodisi o psihologiji otrok bodisi o načinu dela z njimi. Nevladne organizacije se srečujejo na primer tudi s primeri, ko nekateri družinski sodniki ne vedo, kateri strokovni profili za psiho-socialno pomoč otrokom v Sloveniji obstajajo. Posebej poudarjamo pomembnost znanj o nasilju, spolnih zlorabah.

Predlagamo, da država uvede dodatna usposabljanja vseh strokovnih delavcev, ki delajo v sistemu zaščite otrok. Potrebna je tudi evalvacija študijskih programov, ki izobražujejo strokovne delavce, ki pri svojem delu prihajajo v stik z otroki. Nujno je potrebno predpisati obvezno usposabljanje odvetnikov, ki jih za zastopanje v družinskih zadevah postavlja država – preko brezplačne pravne pomoči ali za skrbnike in zastopnike.

II. SPOŠTOVANJE OTROKOVIH STALIŠČ

6. SPREJEM NACIONALNE STRATEGIJE ZA PARTICIPACIJO OTROK

IRSSV je po naročilu MDDSZ leta 2010 pripravil raziskavo z naslovom Participacija otrok v postopkih odločanja. Raziskava ugotavlja, da so: »/.../ obstoječi pogoji na omenjenem področju nezadovoljivi, nujno so potrebne izboljšave na vseh izpostavljenih področjih participacije otrok in mladostnikov. Predvsem je potrebno oblikovati nacionalno strategijo, kako vključiti otroke in mladostnike v participatorne procese.«. Med drugim so ugotovili, da je vzpostavitev primernih pogojev za družbeno udejstvovanje otrok in mladostnikov v preveliki meri odvisno od samoiniciativne naravnosti različnih družbenih akterjev. Zveza prijateljev mladine Slovenije (ZPMS) pripravlja Belo knjigo ZPMS o uresničevanju pravice otrok do participacije, ki bo vključevala konkretne predloge/pobude otrok za izvajanje participacije in bo lahko služila kot izhodišče za pripravo Nacionalne strategije o participaciji otrok.

Predlagamo, da država oblikuje in sprejme Nacionalno strategijo za participacijo otrok, ki bo jasno določala smernice ter odgovorne akterje za ureditev področja participacije otrok.

7. ZAGOTOVITEV USTREZNE KADROVSKE IN FINANČNE PODPORE OTROŠKIM PARLAMENTOM

Pravica otroka do svobodnega izražanja lastnega mnenja v vseh zadevah v zvezi z njim se uresničuje tudi s programom ZPMS Otroški parlament®. Izvaja se že od leta 1990 in je ena od izvirnih oblik spodbujanja otrok k izražanju lastnih mnenj. Z lastno participacijo v procesih odločanja v otroštvu in zgodnji mladosti pridobijo predstavo o tem, kako poteka javno (politično) odločanje, razvijajo komunikacijske spretnosti (samostojno sporočanje, argumentiranje, strpnost). Postali so del pedagoške prakse ter oblika javnega izražanja odnosa otrok do vseh vprašanj, ki jih zadevajo v obdobju odraščanja. Participacija otrok in mladostnikov v institucijah in procesih, ki oblikujejo njihovo življenje, je bistvenega pomena, če želimo vzpostaviti okolje, v katerem bodo mladi prevzemali odgovornost. Hkrati imajo lahko besedo pri oblikovanju rešitev za vprašanja, pomembna zanje. Otroški parlamenti so program vzgoje in izobraževanja otrok za aktivno državljanstvo in demokracijo. Izvaja se v osnovnih šolah ter s sodelovanjem ZPMS tudi na občinski, regionalni in državni ravni. Le v polovici od skupno 454 osnovnih šol v Sloveniji organizirajo (šolske) otroške parlamente. Financiranje delovanja otroških parlamentov zunaj osnovnih šol je povsem neurejeno.

Predlagamo, da država razvije stalne mehanizme posvetovanj oblikovalcev politik na lokalni, regionalni in državni ravni z otroki, preko programa Otroški parlamenti. Država naj zagotovi programe, ki spodbujajo participacijo otrok že na osnovnošolski ravni in za te programe zagotovi financiranje. Za učinkovito delovanje Otroškega parlamenta je potrebno zagotoviti ustrezna finančna sredstva Zvezi prijateljev mladine Slovenije, ki zagotavlja človeško, finančno in tehnično podporo programu, vsebinsko vodenje in koordinacijo na vseh ravneh med vsemi deležniki zunaj osnovne šole.

8. VOLILNA PRAVICA S 16. LETI

Ob uveljavitvi demokracij v svetu je bila volilna starost določena pri 21. letih. V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so države pričele zniževati starostno mejo in tako je danes v svetu najpogostejša volilna starost 18 let. Tudi v naši ustavi (43. člen) je določeno: »Vsak državljan, ki je dopolnil 18 let, ima pravico voliti in biti voljen.«. V številnih državah poteka razprava o predlogih za znižanje volilne starosti. Najzgodnejši koraki v Evropi so se zgodili v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je bila volilna starost za občinske volitve v nekaterih nemških zveznih državah znižana na 16 let. Avstrija je leta 2007 postala prva članica EU in prva od razvitih svetovnih demokracij, ki je za vse namene sprejela volilno starost 16 let. To je spodbudilo politično zanimanje mladih, saj je glasovalo več šestnajst- in sedemnajstletnikov kot 18- do enaindvajsetletnikov. Kot del koalicijske pogodbe (Nemčija, leta 2021) so se SPD, Zeleni in FDP dogovorili, da bodo volilno starost znižali na 16 let. V Veliki Britaniji od maja

2019 vse glavne stranke, razen konservativcev, podpirajo znižanje starosti na 16 let. Junija 2015 je škotski parlament soglasno izglasoval znižanje volilne starosti na 16 let za volitve v škotski parlament in škotsko lokalno vlado. Tudi valižanska vlada (Wales, Velika Britanija) je sprejela nižjo starostno mejo za volitve, ki jih bodo uveljavili maja 2022 na valižanskih lokalnih volitvah.

V Sloveniji je Mladinski svet Slovenije že leta 2013 izdal Analizo mnenj mladih o potencialnem znižanju starostne meje za udeležbo na volitvah na 16 let. Med drugim so ugotavljali, da bi se polovica mlajših od 18 let udeležila volitev, če bi imeli volilno pravico. Leta 2014 je v so-organizaciji Državnega zbora RS potekala Konferenca o participaciji mladih, ki so jo organizirali ZPMS in Središče ZIPOM (Središče za zagovorništvo in informiranje o pravicah otrok in mladostnikov), Varuh človekovih pravic RS ter Dijaška organizacija Slovenije. Na konferenci je bila jasno izražena volja večine udeležencev o uvedbi volilne pravice s 16. leti, s čimer se je strinjal tudi predsednik RS Borut Pahor, udeleženec konference. Predlog je bil posredovan na številne naslove odločevalcev, vendar nihče ni resno sprejel pobude in razprava o tem vprašanju je zamrla.

Predlagamo, da politične stranke vključijo v svoje in koalicijske programe uveljavitev volilne pravice s 16. leti, z nujno dopolnitvijo Ustave RS in relevantne zakonodaje.

9. VKLJUČITEV OTROKA V SVET ZA OTROKE IN DRUŽINO

Posodobitve družinske zakonodaje in politik ter ustanovitve Sveta za otroke in družino so okrepile otrokocentričen pristop, prav tako je MDDSZ z vključujočim procesom priprave in spremljanja Programa za otroke 2020–2025 pritrdilo pomenu vključevanja vseh relevantnih deležnikov na področju otrokovih pravic.

S ciljem okrepitve participacije otrok pri načrtovanju in spremljanju izvajanja politik, ki zadevajo otroke, sta PIC in UNICEF novembra 2021 na ministra za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti naslovila pobudo za vključitev otroka v Svet za otroke in družino. Sodelovanje otrok v Svetu za otroke in družino bi okrepilo udejanjanje načela »nič o nas brez nas«. Ob tem je potreben tehten premislek o metodologiji izbire otroka. Številni otroci so aktivni v različnih forumih za participacijo otrok (npr. v okviru Otroškega parlamenta, kot UNICEF-ovi Junior ambasadorji, člani otroških mestnih svetov, v Eurochild-ovem Otroškem svetu), vendar je ključnega pomena omogočiti sodelovanje ranljivim otrokom, ki so pogosto manj zastopani in posledično tudi manj slišani.

Predlagamo, da država v Svet za otroke in družino vključi tudi predstavnika otrok. S tem bi pomembno okrepili glas otrok v odločanju o vprašanjih, ki jih zadevajo, in zastopanje interesov otrok v odločevalskih procesih.

III. NASILJE NAD OTROKI

10. TELESNO KAZNOVANJE

Konvencija ZN o otrokovih pravicah (1989) v 19. čl. države obvezuje, da zaščitijo otroke pred vsemi oblikami nasilja, zlorabami in zanemarjanjem s strani tistih, ki skrbijo zanje. Telesno kaznovanje otrok v šolskem sistemu je prepovedano že od leta 1870. Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2016) pa v 3 a čl. navaja prepoved telesnega kaznovanja otrok: »Telesno kaznovanje otrok je prepovedano. Telesno kaznovanje otrok je vsako fizično, kruto ali ponižujoče kaznovanje otrok oz. vsako dejanje, namenjeno kaznovanju otrok, ki ima elemente fizičnega, psihičnega ali spolnega nasilja ali zanemarjanja kot vzgojne metode.« ZPMS je leta 2005 v okviru Forum a zoper telesno kaznovanje otrok opravila anonimno anketo o kaznovalnih navadah v družini. Rezultati so pokazali, da tretjina staršev priznava, da svoje otroke občasno telesno kaznujejo (lasanje, klofutanje, udarci po zadnji plati). Ugotavljamo, da v Sloveniji od leta 2005 ni aktualne raziskave o prisotnosti telesnega kaznovanja otrok.

Predlagamo, da država pripravi in izvede raziskavo, ki bo vsebovala aktualne podatke o prisotnosti telesnega kaznovanja otrok v slovenskih družinah.

11. VRSTNIŠKO NASILJE

Ugotavljamo, da v Sloveniji ni aktualne raziskave o razširjenosti vrstniškega nasilja med otroki in mladimi. Vrstniško nasilje se pojavlja na vseh šolah, hkrati pa je z njim otrokom kršena pravica do odraščanja in šolanja v varnem okolju. Z vrstniškim nasiljem se pogosto začnemo ukvarjati prepozno. Šole premalo časa namenijo socialnemu in čustvenemu učenju, ki je najboljša preventiva za zmanjševanje vrstniškega nasilja v šoli. Pedagoški in drugi strokovni delavci pogosto nimajo ustreznega znanja za soočanje z vrstniškim nasiljem in se nanj ne odzovejo pravilno, posledično pa je otrok, ki nasilje doživlja/izvaja, še naprej ujet v krog vrstniškega nasilja. Država je pripravila »Navodila s priročnikom za obravnavo medvrstniškega nasilja v vzgojno-izobraževalnih zavodih«, vendar pa opažamo, da večina strokovnih delavcev s tem dokumentom ni seznanjena in smernic ne upošteva.

Predlagamo, da država poskrbi za sistematizacijo področja vrstniškega nasilja. Poskrbi naj za celovit in koordiniran sistem pomoči, tako za otroke, ki nasilje doživljajo, kot tudi otroke, ki nasilje izvajajo. Država naj izvede analizo stanja na področju vrstniškega nasilja v Sloveniji. V učni načrt naj vključi več vsebin iz področja čustvenega in socialnega učenja in zagotovi sredstva za preventivne dejavnosti namenjene ozaveščanju, tako učencev kot tudi učiteljev in drugih strokovnih delavcev o vrstniškem nasilju, tudi za manjše kraje v Sloveniji.

12. PRISILNE POROKE ROMSKIH DEKLET

Žrtve prisilne poroke so večinoma mladoletna ali mlada dekleta, ki se jih v skladu s tradicijo proda drugi družini, večinoma v zameno za denarno protivrednost. Po takšni poroki so dekleta zaradi podrejenega položaja, v katerem se znajdejo, zaradi neizkušenosti, mladosti ter neizobraženosti, pogosto žrtve nasilja. Nad njimi se izvaja fizično nasilje, prihaja tudi do spolnih zlorab in zgodnjih nosečnosti. Šolanje je prekinjeno. Pogosto morajo opravljati prisilna dela, njihovo gibanje je velikokrat omejeno in nadzorovano. Po ocenah mednarodne skupnosti so kršitve človekovih pravic, ki se dogajajo v okviru prisilnih porok, prehude, da bi se še lahko upravičevale s tradicijo in običaji skupin, v katerih se dogajajo. Takšne poroke se pojavljajo tudi na ozemlju Republike Slovenije, predvsem v romski skupnosti. Dekleta se »poročijo« zelo mlada, praviloma prekinejo šolanje, zato imajo zelo malo možnosti za napredovanje in samostojno življenje. V Sloveniji nobena institucija ne zbira podatkov o prisilnih porokah, vendar je na osnovi podatkov CSD, nevladnih organizacij, policije in drugih, možno sklepati, da je teh porok nekaj deset na leto. V Sloveniji nimamo ustreznih programov za pomoč deklicam, otrokom žrtev tovrstnega spolnega nasilja. Gre za kršenje temeljnih pravic otrok.

Predlagamo, da država sprejme vse potrebne ukrepe za končanje prisilnih porok mladoletnih romskih otrok. Nujna je ustrežnejša pravna definicija prisilnih porok, smiselna sprememba Kazenskega zakonika tako, da bo možno prisilne poroke umestiti med identificirane oblike nasilja, kar bo spodbuda razvoju sodnih praks preganjanja nesprejemljivega nasilja nad deklicami. Vzpostaviti je potrebno tudi sistem za sledenje vseh primerov prezgodnjih in prisilnih porok romskih deklic. Centri za socialno delo bi morali prijavljati po uradni dolžnosti.

IV. DRUŽINSKO OKOLJE IN NADOMESTNA OSKRBA

13. PREŽIVNINE

V primerih, da preživninski zavezanci ne plačujejo redno svojih sodno določenih preživninskih obveznosti, lahko upnik vloži pri sodišču predlog za izvršbo. Kadar pa izvršba ni mogoča, lahko vstopi država in preživninskemu upravičencu (otroku) zagotovi izplačilo nadomestila preživnine, hkrati pa od preživninskega zavezanca izterja preživninski dolg. Neplačevanje preživnin ni dopustno in je oblika ekonomskega nasilja nad otrokom, saj gre za neupravičeno neizpolnjevanje finančnih obveznosti.

Predlagamo, da država vzpostavi ničelno toleranco do neizpolnjevanja preživninskih obveznosti. Preživninski sistem bi morali nadgraditi, posodobiti, tudi s spremembo zakonodaje na področju izterjave preživnin. Izterjavo preživnin bi morali urediti tako, da bi država (v imenu otroka – preživninskega upravičenca) izterjala celotno določeno

preživnino in ne samo nadomestilo preživnine. Neplačana preživnina naj se ne uvršča med dohodke, ki znižujejo denarno socialno pomoč in druge pravice iz javnih sredstev.

14. UREJANJE STIKOV

Informacije s terena kažejo, da se stiki pod nadzorom ne izvajajo vedno v otrokom prijaznih sobah, k čemur bi morala država spodbuditi centre za socialno delo. Potrebovali bi Pravila za izvajanje stikov pod nadzorom. Pravila bi morala določati, kaj je na stikih dovoljeno in kaj ne. Opozarjamo tudi na dejstvo, da država s svojimi ukrepi pogosto ne ukrepa proti neposrednemu stiku med otrokom, ki nastopa kot žrtev ali priča, ter staršem, storilcem nasilja.

Stiki se po novem Družinskem zakoniku izvajajo na centrih za socialno delo, po pooblastilu centra pa se lahko izvajajo tudi na drugi lokaciji. Potreben je tudi razmislek o izvajanju stikov preko mobilne enote, če so starši v zaporu. Zapor Dob jo v Sloveniji že ima.

Opažamo, da se močno povečuje potreba po brezplačnih kapacitetah, kjer se izvajajo stiki pod nadzorom. V tovrstnih primerih sta zelo pomembna visoko usposobljen kader in primerno okolje, še posebej pri otrocih v starosti 0 – 6 let. Potreba po tovrstni pomoči je največ med popoldnevi, vikendi in prazniki, ko so centri za socialno delo zaprti. Predlagamo ustanovitev specialnih centrov, ki bi se ukvarjali z otroki ob stikih in bili na voljo vsak dan v tednu. Predlagamo ureditev delovnega časa centrov za socialno delo, da bi nudili storitve staršem pri izvajanju stikov tudi takrat, ko sedaj ne delajo.

Predlagamo, da država sprejme Pravila za izvajanje stikov pod nadzorom. Ustanovijo naj se specialni centri, ki bi se ukvarjali z otroki ob stikih in bili na voljo vsak dan v tednu. Predlagamo tudi ureditev delovnega časa in dodatnih kadrov centrov za socialno delo, da bi nudili storitve staršem pri izvajanju stikov tudi takrat, ko sedaj ne obratujejo.

15. ALTERNATIVNA OSKRBA OTROK

Slovenija bi potrebovala Strategijo deinstitucionalizacije, ki bi posebej obravnavala razvoj izveninstitucionalnih oblik oskrbe in bivanja za otroke. Potrebno bi bilo okrepiti na družinskih oblikah temelječo oskrbo prek podpornih storitev matičnim družinam, rejnikom, posvojiteljem.

Predlagamo, da država sprejme reforme v smeri krepitve na skupnostnih in družinskih oblikah temelječe oskrbe, si prizadeva za visoko kakovost izvajanja obstoječih zavodskih storitev ter posveti posebno pozornost storitvam za podporo ob prehodu iz institucije v samostojno življenje. Predlagamo razvoj storitev v podporo otrok in staršem, ki bi omogočale, da otroci ostajajo v svojih matičnih družinah. Vzpostaviti je potrebno tudi učinkovit nadzor nad storitvami alternativne oskrbe otrok, ne glede na to, kdo je izvajalec.

V. INVALIDNOST, OSNOVNO ZDRAVJE

16. ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE OTROK

Otrok je obvezno zdravstveno zavarovan kot ožji ali kot širši družinski član. V praksi prihaja do nepotrebnih zapletov, kajti kdor želi prek sebe v zavarovanje kot družinskega člana prijaviti otroka, mora najprej sam imeti status zavarovanca v obveznem zdravstvenem zavarovanju. Ni potrebe, da se otroke veže na zavarovanje enega od staršev.

Predlagamo, da država vsem otrokom s prijavljenim prebivališčem v RS zagotovi, da postanejo samostojni nosilci zdravstvenega zavarovanja. To naj se zakonsko uredi in zagotovi možnost, da ZZZS vsakega otroka s prijavljenim prebivališčem v RS samostojno zavaruje po uradni dolžnosti, takoj ko zavod prejme obvestilo o vpisu otroka v Centralni register prebivalstva.

17. OTROCI S POSEBNIMI POTREBAMI

Po podatkih Statističnega urada RS je bilo v preteklem šolskem letu 2020/21 v različne osnovnošolske programe vključenih skupno 15.502 učencev s posebnimi potrebami (od tega 12.950 v redne osnovnošolske vzgojno – izobraževalne programe in 2.552 v prilagojene vzgojno-izobraževalne programe), k številu je potrebno dodati še dijake s posebnimi potrebami v različnih vzgojno izobraževalnih programih, teh je 6.201 in predšolske otroke s posebnimi potrebami v rednih in razvojnih oddelkih vrtcev. Ocenjuje se, da je več kot 10 odstotkov šolajoče populacije otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami (čez 20.000). Populacija se iz leta v leto povečuje. Vsak učitelj, specialno rehabilitacijski pedagog ali inkluzivni pedagog ve, da so današnji otroci s posebnimi potrebami drugačni, kar velja tudi za njihove starše. Sistem področja izobraževanja otrok s posebnimi potrebami zahteva spremembe, kot proces, ki bo zajemal analizo, premišljen koncept po vertikali, kaj želimo doseči, strategijo, s katero se temu približamo, s prednostnimi nalogami in akcijskim načrtom.

Predlagamo, da država sprejme Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami, ki bo upošteval smernice sodobnejših sistemov izobraževanja otrok s posebnimi potrebami, ki bodo bolj po meri rednih inkluzivnih šol. Temeljiti mora na celostni analizi področja, ki ga bo urejal. Zakon mora nastajati medresorsko, v sodelovanju s stroko, nevladnimi organizacijami, šolami, starši. Pred pričetkom uporabe zakona bi bil smiseln pilotni projekt, ki bi preveril njegovo uporabnost na izvedbeni ravni.

18. DUŠEVNO ZDRAVJE OTROK

Še posebej v obdobju pandemije se srečujemo s porastom najtežjih duševnih stisk otrok: osamljenost, strah, depresija, samopoškodovanje, razmišljanje o samomoru, nasilje v družini (Ugotovitve TOM telefona). Ocenjujemo, da je trenutno dostopna mreža storitev za otroke, ki imajo težave v duševnem zdravju, nezadostna in pomanjkljiva. Obstoječa mreža je za povprečnega državljana prezapletena. Ni jasno, kako se vključuje v določeno storitev, niti ni jasno, kako se prehaja med primarnim, sekundarnim in terciarnim nivojem pomoči. Trenutni programi se soočajo s pomanjkanje kadrov glede na število obravnav.

Še v času pred pandemijo se je od leta 2008 do leta 2015 število obravnav otrok in mladostnikov s končno diagnozo duševne in vedenjske motnje povečalo za 71 %, število receptov, izdanih za zdravila za zdravljenje duševnih motenj otrok in mladostnikov pa za slabih 50 %.

V Sloveniji primanjkuje specialistov za otroke (kliničnih psihologov, pedopsihiatrov, psihoterapevtov, pedagogov, socialnih delavcev). Primanjkuje tudi specialističnih ambulant. Obstoječe ambulante so prezasedene in imajo posledično dolge čakalne vrste. Potrebno je krepiti vse tri nivoje hkrati: primarni, sekundarni, terciarni nivo in oblikovati jasne in preproste protokole prehajanja med nivoji (v obe smeri).

Izkazuje se potreba po dostopnejših multidisciplinarnih obravnavah otrok in mladostnikov s težavami v duševnem zdravju. Čakalne dobe za prvo obravnavo so absolutno predolge. Otroci morajo v nekaterih delih Slovenije na prvo srečanje z otroškim psihiatrom čakati (z napotnico zelo hitro) skoraj eno leto (podatki NIJZ). Specializacija klinične psihologije je neurejena. Psihoterapija kot poklic še nepriznana. Opažamo tudi sistemsko pomanjkljivost pomanjkanja nastanitvenih kapacitet za agresivne mladostnike s hudo duševno motnjo.

Poleg dokončne vzpostavitve mreže Centrov za duševno zdravje otrok in mladostnikov, vključno s polno kadrovsko sestavo, je potrebno omogočiti psihoterapevtsko obravnavo otrok in mladostnikov. Zato je prioriteto potrebno sprejeti Zakon o psihoterapiji, da se zagotovi ustrezne strokovne kriterije, nadzor in financiranje iz zdravstvene blagajne. Nedopustno je, da morajo starši sedaj sami plačevati psihoterapevtsko obravnavo otroka, če želijo otroku zagotoviti pomoč takrat, ko jo potrebuje.

Predlagamo, da država sistemsko uredi izobraževanje in financiranje specialistov za otroke ter specialističnih ambulant. Potrebno je vzpostaviti tudi bazo zbiranja podatkov za spremljanje duševnega zdravja otrok. Predlagamo, da država sistemsko uredi ustrezno namestitve za mladostnike s hudo duševno motnjo oziroma zagotovi drugo nadomestno obliko oskrbe. Predlagamo, da se problematika nasilja v družini vključi v

Nacionalno resolucijo duševnega zdravja, saj predstavlja družinsko nasilje eno od velikih in pogostih tveganj za duševno zdravje otrok. Predlagamo tudi vzpostavitev brezplačne psihoterapevtske pomoči otrok in mladostnikom, še posebej v primerih vseh oblik in vrst nasilja. Vzpostavijo naj se dostopne urgentne službe za otroke in mladostnike ter zagotovi možnost takojšnje obravnave otrok in mladostnikov z ovirami v duševnem razvoju. Predlagamo, da država sprejme Zakon o psihoterapiji.

VI. ŽIVLJENJSKA RAVEN

19. UNIVERZALNI OTROŠKI DODATEK

Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (ZUPJS) v 22. členu določa, da ima pravico do otroškega dodatka eden od staršev oziroma druga oseba za otroka s prijavljenim prebivališčem v Republiki Sloveniji, do 18. leta starosti otroka, če izpolnjuje tudi druge pogoje po zakonu, ki ureja družinske prejemke. Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih v 73. členu določa, da ima pravico do otroškega dodatka eden od staršev ali druga oseba za otroka s prijavljenim prebivališčem v Republiki Sloveniji, ki dejansko živi v Republiki Sloveniji, in sicer do 18. leta starosti otroka. Otroški dodatek je po trenutni ureditvi vezan na cenzus, odvisen je od dohodkov in premoženja družine. Znesek otroškega dodatka je odvisen od uvrstitve v dohodkovni razred in se povečuje s številom otrok v družini. Univerzalni otroški dodatek imajo npr. v Nemčiji, Avstriji, Estoniji in v drugih državah.

Predlagamo, da država spremeni zakonodajo za uvedbo t.i. univerzalnega otroškega dodatka. Namesto dohodkovnih razredov, ki so posledica cenzusa, naj se uvede enoten znesek otroškega dodatka ne glede na materialni položaj družine. Ostali transferji (subvencija malice, kosila, vrtca) naj ostanejo nespremenjeni. Preoblikuje naj se dodatek za veliko družino, olajšave za vzdrževane družinske člane pri dohodnini.

20. REVŠČINA IN SOCIALNA IZKLJUČENOST

Leta 2020 je bilo med vsemi 254.000 osebami, živečimi z dohodki, nižjimi od praga tveganja revščine, 41.000 mladoletnih otrok (ali 10,5 % od vseh otrok). Revščina presečno zajema in zaznamuje več vidikov življenja otrok – slabši stanovanjski pogoji (premajhna, prenaseljena in slabo vzdrževana stanovanja), letovanja otrok (revne družine si jih težko ali sploh ne morejo privoščiti), težja dostopnost do zdravstvenih storitev (plačljiva zdravila, terapije in pripomočki za otroke s posebnimi potrebami), neenakost na področju izobraževanja (uspeh v šoli je po mnenju Državnega izpitnega centra pogojen z ekonomskim stanjem družine) Pandemija močna ogroža trend padanja stopnje revščine otrok v Sloveniji.

Predlagamo, da država sprejme dolgoročne ukrepe za odpravo revščine otrok: spremembe socialne politike (nevštevanje socialnih transferjev med dohodke družine,

univerzalnost otroškega dodatka...); spremembe preživninskega sistema; ukrepe za lažje usklajevanje družinskega in poklicnega življenja; brezplačni učbeniki; brezplačno kosilo v OŠ. Glede na to, da bo marca 2022 sprejet Akcijski načrt za Jamstvo za otroke državi predlagamo, da se zaveže k njegovemu doslednemu uresničevanju.

21. PRAVICA ROMSKIH OTROK DO IZOBRAŽEVANJA

Pravica otrok do izobrazbe je ena izmed temeljnih otrokovih pravic. V Sloveniji smo priča izjemnemu neuspehu šolanja romskih otrok. Šolske oblasti vsaj uradno nimajo zbranih podatkov o njihovi šolski uspešnosti, vendar iz podatkov (CSD-ji, Amnesty International Slovenija, tednik Mladina...) večina otrok (90 odstotkov) ne zaključi osnovnošolskega izobraževanja. Otrok, ki ne konča osnovne šole, v življenju nima pravih možnosti za uspeh. Nepredstavljivo je, da so ti otroci prisiljeni nalogo delati ob svečah, v nemogočih bivalnih razmerah (brez vode, elektrike in kanalizacije, neogrevani prostori...). V šolo vstopajo s slabim znanjem slovenščine, po zaključenem šolanju težko vstopijo na trg dela.

Ena pomembnih značilnosti obveznega osnovnega izobraževanja v Sloveniji je, da ni nujno uspešno končati devetega razred osnovne šole, temveč le izpolniti osnovnošolsko obveznost – kar pomeni, da se lahko nekdo vpiše le devet let zapored v prvi razred in izpolni osnovnošolsko obveznost, brez zaključene osnovnošolske stopnje izobraževanja. Večina romskih otrok konča izobraževanje v petem ali šestem razredu.

Delež romskih otrok, ki so usmerjeni v osnovne šole s prilagojenim programom je izrazito nesorazmeren v primerjavi s splošno populacijo otrok. Osnovna šola Milke Šobar - Nataše v Črnomlju je šola, ki jo obiskujejo otroci z ovirami v duševnem razvoju, a je skoraj polovica njenih učencev romske narodnosti (podatki iz leta 2019).

Predlagamo, da država čim prej oblikuje in sprejme Nacionalni program ukrepov za Rome za naslednje obdobje (sedanji 2017-2021) ter posodobljeno Strategijo Vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji. Na osnovi strategije naj sprejme akcijske načrte za njeno izvajanje ter opredeli kazalnike spremljanja razvoja in uspešnosti izobraževanja romskih otrok. Omogoči naj zgodnjo vključitev romskih otrok v izobraževalni sistem, predvsem oblikovanje novih modelov predšolske vzgoj (vključitev v integrirane vrtce pred začetkom osnovne šole). Posodobi ureditev romskih pomočnikov v vrtcih in šolah, ki bodo obvladali romski in slovenski jezik. Oblikuje naj sistem spremljanja podatkov o obiskovanju pouka, uspehu in osipu romskih otrok, da bi le ti bili osnova za sprejemanje sistemskih ukrepov. Sprejme naj sistemske spremembe zakonodaje, ki bodo celostno izboljšale položaj romske manjšine na vseh področjih (bivanjski pogoji, dostop do vode in elektrike, komunalna opremljenost,

ohranjanje romskega jezika kot manjšinskega jezika, ukrepi za večjo zaposljivost in zaposlenost Romov, večja vključenost otrok v vrtce in osnovno šolo.

22. OTROCI Z MIGRANTSKIM OZADJEM

Kljub temu da se že od leta 2017 pripravlja sistemska oblika nastanitve in obravnave otrok brez spremstva, le-ta še vedno ni pripravljena in vzpostavljena. Za otroke brez spremstva je treba v čim krajšem času vzpostaviti večtirni sistem nastanitve in oskrbe, ki bo temeljil na individualnem in na otroku osredotočenem pristopu. Tudi pri oskrbi otrok z migrantskim ozadjem je treba krepiti skupnostne oblike bivanja (npr. stanovanjske skupine) in rejništva. Zagotoviti je treba prilagojene podporne ukrepe ob prehodu v polnoletnost. Otroke brez spremstva in otroke z družinami se še vedno namešča v Center za tujce (policijska ustanova zaprtega tipa), kar je popolnoma nesprejemljivo – pripor otrok nikoli ni v njihovo korist.

Poleg tega bi bilo treba izboljšati sistem skrbništva za otroke brez spremstva ter usposobiti že obstoječe rejnike in rejnice oz. rekrutirati nove rejnike in rejnice za sprejem otrok brez spremstva in po potrebi drugih otrok z migrantskim ozadjem.

Za otroke z migrantskim ozadjem je treba okrepiti podporo pri učenju slovenskega jezika in zagotavljati sistemsko podporo otrokom, ki se težje vključujejo v šolo, vključno s sistemskim zagotavljanjem medkulturne mediacije.

Državi predlagamo, da čim prej vzpostavi sistemske oblike nastanitve in obravnave otrok brez spremstva (večtirni sistem nastanitve in oskrbe, ki bo temeljil na individualnem in na otroku osredotočenem pristopu), izboljša sistem skrbništva in okrepi rejništva za otroke brez spremstva in druge migrantske otroke. Potrebno je zagotoviti tudi več sistemske podpore za otroke, ki se težje vključujejo v šolo, vključno z ustrezno in zadostno podporo pri učenju slovenskega jezika.

VII. OTROKOM PRIJAZNO PRAVOSODJE

23. SPECIALIZIRANA SODIŠČA ZA OTROKE

Slovenija nima vzpostavljenih specializiranih sodišč za otroke. Na sedežih okrožnih sodišč delujejo specializirani Oddelki družinskega sodstva. Pravna podlaga za njihovo delovanje je tudi Zakon o preprečevanju nasilja v družini. Oddelki družinskega sodstva so po naših izkušnjah pri odločanju o največji otrokovi koristi premalo avtonomni in se pri svojih odločitvah prepogosto naslanjajo zgolj na izvedeniška mnenja ali mnenja centrov za socialno delo. Strokovna mnenja centrov za socialno delo so pogosto vsebinsko pripravljena tako, da se v njih ne opredeli otrokova največja korist, temveč npr. nasilje nad njim ali/in nad materjo zgolj izključujejo, potrdijo, pogosto celo minimalizirajo.

Predlagamo, da država vzpostavi specializirana sodišča za otroke, kjer bi bili vsi udeleženi visoko usposobljeni na področju psihologije otrok, družinske dinamike, pristopih dela z otroki in družino. Kot kratkoročno rešitev pa predlagamo zaposlitev psihologov za pomoč sodnikom na sodiščih.

24. SMERNICE ZA ZASLIŠANJE OTROK

Slovenija potrebuje smernice za zaslišanje otrok za vse uradne osebe in druge strokovnjake, ki se pri svojem delu srečujejo z otroki, in njihovo sistematično usposabljanje za izvedbo razgovorov z otroki. Nekateri sodniki so sicer dobro podkovani in so pridobili tudi psihološke veščine, ki jim koristijo v postopku zasliševanja otrok, a ne vsi. Še vedno nimamo dovolj usposobljenih strokovnjakov za forenzični intervju z otrokom, kar lahko pogojuje neuspešnost preiskave, predvsem pa zmanjšuje možnosti, da so izjave otrok o dejanju, katerega žrtev so bili, v skladu z zahtevami preiskav strokovno pridobljene in podkrepljene.

Predlagamo, da država sprejme smernice za zaslišanje otrok oz. uveljavitev Smernic in protokolov za vodenje intervjuja z otrokom. Državi predlagamo, da forenzični intervju z otrokom opravi za to usposobljen strokovnjak. Tudi v okviru Hiše za otroke je za izvedbo forenzičnega intervjuja potrebno zagotoviti za to usposobljene klinične psihologe.

25. HITROST SODNEGA POSTOPKA

Veliko težavo predstavljajo predolgi sodni postopki. Čakanje na začasne odredbe v primeru zaupanja otroka v varstvo in vzgojo ter določitev stikov trajajo tudi do dveh mesecev, na dokončne odločitve pa celo več let. Dolgotrajni kazenski postopki v primerih spolnih zlorab lahko trajajo nekaj let, kar je posebej nesprejemljivo. Višje sodišče bi moralo v tovrstnih primerih razsoditi in ne vračati zadev na 1. stopnjo. Tudi to podaljšuje postopke. Še posebej izpostavljamo hitrost postopkov v primeru spolnih zlorab otrok. Predolgi sodni postopki vplivajo tako na kakovost samega postopka kot tudi na uspešnost razkrivanja, predvsem pa na sposobnost otroka, da tekom dolgotrajnih preiskav ali več izvedeniških mnenj za istega otroka poda relevantna sporočila za postopek.

Predlagamo, da država zagotovi prednostno in hitro obravnavo postopkov, v katerih so udeleženi otroci, zlasti v primerih spolnih zlorab, saj gre za najobčutljivejšo in najtežjo temo znotraj konteksta nasilja.

26. SODNO IZVEDENSTVO

Nevladne organizacije se večkrat srečamo z uporabnicami in uporabniki (otroki), ki so prišli v stik z izvedenci v različnih sodnih postopkih (v primerih zaupanja otrok v varstvo in vzgojo, spolne zlorabe otroka,...). Njihove izkušnje so različne, od dobrih do zelo slabih. Ob različnih

priložnostih slišimo tudi mnenja in izkušnje drugih strokovnjakov (socialnih delavk centrov za socialno delo, kriminalistov, tožilk, sodnic,...). Imamo le 26 sodnih izvedencev za klinično psihologijo, od tega zgolj 16 za vprašanja starševstva in skrbništva. Zaradi pomanjkanja izvedencev se postopki v pravnih in nepravdnih zadevah, v katerih so udeleženi otroci in mladostniki, podaljšujejo čez vsako razumno mero, tudi do dveh let.

Na tej podlagi lahko trdimo, da na področju izvedenstva obstajajo velike pomanjkljivosti in številni izzivi, povezani z ustrezno strokovno podkovanostjo izvedencev, površno obravnavo ali rabo pristopov, ki ne sovpadajo z najsodobnejšimi trendi s področja razvojne psihologije in nevrobiologije otrok. Bolj kakovostno in odgovorno delo izvedencev ter učinkovit nadzor nad njihovim delom je nujen. Slaba kakovost izvedeniških mnenj vpliva na to, da je za istega otroka izdelanih več izvedeniških mnenj, kar ni v otrokovo največjo korist.

Predlagamo, da država izdela strokovne smernice za delo izvedencev oziroma postavi pogoje za delovanje izvedencev in način nadzora njihovega delovanja. Državi predlagamo tudi, da izboljša kakovost dela izvedencev (z različnim stalnimi izobraževanji s področja nasilja, spolnih zlorab, forenzičnega intervjuja, supervizijo) ter uvede učinkovit nadzor nad njihovim delom. Čim prej je potrebno zagotoviti ustrezno število izvedencev klinične psihologije, psihiatrov in pedopsihiatrov.

Sodelujoče organizacije pri nastanku dokumenta:

Društvo Beli obroč

Društvo Odnos

Društvo Ostržek v sodelovanju z dr. Leonido Zalokar

Društvo Ovca

Društvo SOS telefon

Društvo Sprememba

Društvo za nenasilno komunikacijo

Medobčinsko društvo prijateljev mladine za Goriško

Pravno-informacijski center nevladnih organizacij – PIC

Slovenska filantropija

Slovenska fundacija za UNICEF

Združenje za MOČ

ZPM Ljubljana Moste-Polje

Zveza prijateljev mladine Slovenije

Uredili: Sara Geiger Smole in Liana Kalčina, Zveza prijateljev mladine Slovenije

Ljubljana, december 2021

VIII. UPORABLJENI DOKUMENTI:

1. [Resolucija o Nacionalnem programu za mladino 2013–2022 \(ReNPM13–22\)](#)
2. [Resolucija o družinski politiki 2018–2028 »Vsem družinam prijazna družba« \(ReDP18–28\)](#)
3. [TOM telefon®: VPLIV EPIDEMIJE COVID-19 NA OTROKE IN MLADOSTNIKE](#)
4. [Otrokove pravice v Sloveniji – od normativnih standardov do učinkovitega varstva \(Zbornik ob 25-letnici Konvencije o otrokovih pravicah \(Ljubljana, 2014\)](#)
5. [Izvešče o radu pravobraniteljice za djecu 2020 \(Zagreb, 2021\)](#)
6. [Program za otroke 2020-2025](#)
7. [Akcijski načrt za izvajanje Programa za otroke 2020–2025 \(anpo20-22\) za obdobje 2020–2022](#)
8. Sklepne ugotovitve Odbora OZN za otrokove pravice o združenem tretjem in četrtem rednem poročilu Republike Slovenije o izvajanju Konvencije o otrokovih pravicah (2013)
9. [Resolucija o nacionalnem planu zdravstvenega varstva 2016–2025 »Skupaj za družbo zdravlja« \(ReNPZV16–25\)](#)
10. [Prisilne poroke romskih deklic – Končno poročilo; Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo \(2014\)](#)
11. [Resolucija Evropskega parlamenta z dne 11. marca 2021 o otrokovih pravicah glede na strategijo EU o otrokovih pravicah](#)
12. [Priročnik o evropskem pravu v zvezi z otrokovimi pravicami; Agencija Evropske unije za temeljne pravice in Svet Evrope \(2015\)](#)
13. [Situacijska analiza položaja otrok v Sloveniji, IRSSV, Smolej Jež idr. \(Ljubljana, 2016\)](#)
14. Osnutek alternativnega poročila Središča ZIPOM iz leta 2019